

HRVATSKI ISELJENICI U MLECIMA I SCUOLA GRANDE S. ROCCO

Lovorka ČORALIĆ, Zagreb

U radu se, na osnovi izvorne građe iz Državnog arhiva u Mlecima i Arhiva Bratovštine sv. Jurja i Tripuna (oporučni spisi), predstavljaju različiti oblici komunikacije hrvatskih iseljenika u Mlecima s Bratovštinom S. Rocco, u prošlosti jednom od najpoznatijih i najuglednijih bratimskih udruga u gradu na lagunama. Obrađuju se zavičajna, profesionalna i društvena struktura Hrvata povezanih s Bratovštinom S. Rocco i predstavljaju temeljne sastavnice koje se odnose na upućenost Hrvata sa spomenutom bratovštinom.

KLJUČNE RIJEČI: *crkvena povijest, rani novi vijek, Mleci, hrvatsko iseljništvo, bratovštine, Bratovština S. Rocco.*

Uvod

U vjerskom i društvenom svakodnevlju prošlovjekovnih Mletaka posebno su važno mjesto imale bratovštine (*confraternite, scuole*). Nastavljajući se na kasnoantičku tradiciju, brojne su bratimske udruge nastajale u gradu na lagunama tijekom cijeloga srednjeg i ranoga novog vijeka, a objedinjavale su – ovisno o svojoj naravi i specifičnosti – sve slojeve mletačkoga društva. Brojne su bratovštine osnivane s temeljnim ciljem, a to je štovanje određenog kulta u župama diljem mletačkih gradskih predjela (primjerice, bratovštine Presvetoga Sakramenta, Tijela Kristova, Gospe od Krunice i dr.), a njihovo su članstvo ponajprije činili tamošnji župljani. U društvenom i gospodarskom životu grada posebno su bile važne strukovne bratimske udruge, nastale s obzirom na profesionalnu usmjerenost svojih članova. Najpoznatije su bile bratovštine djelatnika u arsenalu (graditelja brodova, drvodjelaca, izrađivača vesala), bratovštine pomoraca i ribara, različitih vrsta obrtnika, kao i udruge trgovaca najrazličitije specifikacije. Za povijest hrvatske zajednice u Mlecima posebno su bile zanimljive nacionalne bratovštine, utemeljene na domovinskoj i etničkoj pripadnosti njihovih članova. Takva je, u više prethodnih radova spomenuta, bila i hrvatska Bratovština sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*).¹

¹ Usporedi: Niko LUKOVIĆ, »Bratovština bokeljskih pomoraca sv. Đorđa i Tripuna u Mlecima«, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, sv. 6., Kotor, 1957., str. 33–43; Guido PEROCCO, *Carpaccio nella Scuola di*

Bratovštine u Mlecima imale su još jednu podjelu – na tzv. male i velike bratovštine (*Scuole piccole, Scuole grandi*), a većina prethodno spomenutih skupina (župne, strukovne, nacionalne) ubrajala se u skupinu malih bratovština.² U svima njima se, kroz duga stoljeća prisutnosti i djelovanja u gradu na lagunama, bilježe i brojni hrvatski iseljenici, nerijetko obnašatelji vodećih dužnosti u njihovim upravnim tijelima. Stoga je, u sklopu razmatranja povijesti hrvatske iseljeničke zajednice u Mlecima, istraživanje njihova udjela i oblika povezanosti s mletačkim bratimskim udrugama prevažna i neizostavna sastavnica. Središnja tema ovoga rada odnosi se upravo na jednu takvu problematsku temu – na istraživanje povezanosti i uključenosti Hrvata u Mlecima sa Scuola grande S. Rocco, jednom od najpoznatijih mletačkih bratovština kroz povijest.

Scuola grande S. Rocco ubrajala se u jednu od mletačkih velikih bratovština (uz bratovštine S. Teodoro, S. Giovanni Evangelista, Madonna della Carità, S. Marco i S. Maria della Misericordia te od XVIII. stoljeća i Beata Vergine del Rosario u bazilici SS. Giovanni e Paolo i Madonna dei Carmini).³ Bratovština je osnovana 27. V. 1478. i uskoro su je, odlukom Vijeća desetorice od 10. VI. iste godine, službeno potvrdile gradske vlasti. Status velike bratovštine stječe, zahvaljujući brojnosti svojih članova, 31. VIII. 1480., a sljedeće godine donosi svoj statut (*Martegola*). Isprva je imala sjedište u crkvi s. Giuliano u predjelu S. Marco (gdje se prvi primjeri održavanja kulta sv. Roka bilježe još 1415. godine) te potom kraj franjevačke bazilike S. Maria Gloriosa dei Frari. Ondje je, upravo zahvaljujući bliskim odnosima između uprave i članstva Scuola grande S. Rocco s mletačkim franjevcima, podignuta (između 1489. i 1508. godine) crkva posvećena njihovu svetcu-zaštitniku. Godine 1485. bratovština dolazi u posjed moći sv. Roka, do tada čuvanih u crkvi S. Geminiano na Piazza S. Marco. Uskoro se pokazala potreba za podizanjem vlastitog sjedišta te je 1517. godine Bratovština sklopila ugovor s mletačkim redovnicima iz bazilike Frari o kupnji manjeg terena smještenog nedaleko od starog sjedišta (*Scoletta*) Bratovštine. Iste je godine započela gradnja bratimskog zdanja pod vodstvom bergamskoga protomajstora Bartolomea Bona (djelovao na gradnji od 1515. do 1524. godine). U idućim desetljećima gradnju sjedišta Bratovštine S. Rocco vodili su i drugi talijanski graditelji (Sante Lombardo od 1524. do 1527., Antonio Abbondi zvan Scarpagnino od 1527. do 1549. i Giangiacomo dei Grigi do 1560. godine) te je konačno dovršena 1560. godine. U umjetničkom smislu, najvrjedniji ukras Bratovštine, i danas zoran posjetiteljima i istraživačima, monumentalan

S. *Giorgio degli Schiavoni*, Venecija, 1964.; ISTI, *Guida alla Scuola Dalmata dei Santi Giorgio e Trifone (detta San Giorgio degli Schiavoni)*, Venecija, 1984.; Lovorka ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, Zagreb, 2001., str. 215–262; ISTA, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: odabrane teme*, Zagreb, 2003., str. 159–199.

² O mletačkim bratovštinama postoji opsežna literatura. Vidi neka djela: Silvia GRAMIGNA – Annalisa PERISSA, *Scuole di arti mestieri e devozione a Venezia*, Venecija, 1981.; Ruggiero MASCHIO, »Le Scuole Grandi a Venezia«, u: *Storia della cultura Veneta*, sv. 3/III., Vicenza, 1981., str. 193–206; Teresio PIGNATTI (ur.), *Le scuole di Venezia*, Venecija, 1981.; Braian PULLAN, *La politica sociale della Repubblica di Venezia 1500-1620*, sv. I. (*Le Scuole Grandi, l'assistenza e le leggi sui poveri*), Rim, 1982.; Giovanni SCARABELLO – Paolo MORACHIELLO, *Guida alla civiltà di Venezia*, Venecija, 1987., str. 204–207; Christopher F. BLACK, *Le Confraternite Italiane del Cinquecento*, Milano, 1992.; Gherardo ORTALLI, *Scuole e maestri tra Medioevo e Rinascimento: il caso veneziano*, Bologna, 1996.; Francesca ORTALLI, »Per salute delle anime e delli corpi«: *Scuole piccole a Venezia nel tardo Medioevo*, Venecija, 2001.

³ Prvih šest navedenih bratovština osnovano je radi stovanja bičevalačkog kulta (*battuti*), no taj je kult kasnije izgubio na prvotnom značenju.

je Tintorettoov slikarski opus (nastao od 1564. do 1588. godine) u središnjim dvoranama bratimskog zdanja (u Sala Terrena, Sala Superiore i u Sala dell'Albergo) s prizorima iz Staroga zavjeta, iz Kristova života, kao i s prizorima iz života sv. Roka.⁴

Bratovština je kroz povijest bila jedna od najuglednijih i imovinom (zahvaljujući legatima njezinih članova) najbogatijih mletačkih bratovština. Posjedovala je nepokretnu imovinu (kuće) u raznim dijelovima Mletaka (na Campo S. Silvestro, u Calle Zane nedaleko od Frari, u današnjoj Via Garibaldi u Castellu, u Salizzada della Chiesa u župi S. Croce, u Calle de la Vida kraj Frari, u Calle dei Volti kraj Frari, na Campo S. Tomà, u Calle Tintoretto kraj Frari, u Ramo Ca' Barbo u župi S. Pantaleon, u Sotoportego dei Oresi u župi S. Silvestro, u Calle dei Sbianchesini u župi S. Silvestro i dr.). Imala je godišnje prihode i do 60 000 dukata. Bratovština je bila »Venecija u malom«. U njoj su udjela imali i odvjetci uglednih plemićkih obitelji (Dandolo, Priuli, Erizzo, Bondulmier, Diedo, Pisani, Pasqualigo, Bragadin, Contarini, Corner, Da Mosto i dr.), ali najveći dio njezina članstva činili su građani i pučani – obrtnici najrazličitijih profesija, trgovci, pomorski poduzetnici, mornari, vojnici, ali i liječnici, javni bilježnici, učitelji, umjetnici i intelektualci. S obzirom na podrijetlo članstva, prisutni su doseljenici iz raznih dijelova Dalmacije, iz Grčke, Carigrada, ali i iz brojnih talijanskih gradova od Cividalea i Milana do Genove i Barlette. Scuola grande S. Rocco jedna je od rijetkih udruga sličnoga obilježja koje su preživjele po crkvene i karitativne ustanove pogubnu francusku upravu početkom XIX. stoljeća. Nastavila je svoje djelovanje (sa statusom *Arciconfraternita*, podijeljenim bulom pape Pija VI. 1789. godine) te je i danas djelatna i posebno štovana mletačka nabožna udruga. Zbog nadaleko poznatih slikarskih djela Jacopa Tintoretta koje pohranjuje, katkada se naziva i »mletačkom Sikstinom«.⁵

Velika bratovština S. Rocco ubrajala se, prema svome vjerskom, društvenom i kulturnom značaju, među vodeće mletačke bratimске udruge. Svojim neprekinutim trajanjem, ugledom, bogatstvom i raskoši i danas zorno posvjedočuje višestoljetno prevažno mjesto u crkvenom i društvenom životu Mletaka i Mletačke Republike te je stoga i neizostavna sastavnica u cjelovitom istraživanju povijesti hrvatske zajednice u gradu na lagunama. Središnja tema ovoga rada stoga je upravljena na istraživanja oblika odnosa i komunika-

⁴ Zanimljivo je spomenuti kako je Tintoretto narudžbe za izradbu slika u Bratovštini sv. Roka dobio pobjedom na natječaju (1564.), na kojem je – uz Paola Veronesea, Giuseppa Salvatia i Federica Zuccara – sudjelovao i hrvatski slikar Andrija Medulić (Andrea Meldola). Tintorettova pobjeda izborna je na donekle nekorektan način: prije donošenja odluke samostalno je na stropu u sjedištu Bratovštine postavio svoju sliku »Sv. Roko u slavi« i poklonio je Bratovštini. Uslijedilo je i njegovo službeno imenovanje glavnim slikarom za ukrašavanje bratimskih dvorana, a ubrzo je i sam postao član Bratovštine S. Rocco.

⁵ O povijesti Bratovštine S. Rocco postoji opsežna literatura. Usporedi neka djela: Giuseppe TASSINI, *Curiosità veneziane, ovvero origini delle denominazioni stradali*, Venecija, 1863. (ristampa: Venecija, 1990.), str. 554–555; Giulio LORENZETTI, *Venezia e il suo estuario*, Trst, 1974., str. 593–600; S. GRAMIGNA – A. PERISSA, *Scuole di arti mestieri e devozione a Venezia*, str. 74–79; Ermenegildo FUSARO, *S. Rocco nella storia, nella tradizione, nel culto, nell'arte, nel folklore a Venezia*, Venecija, ²1982., s. a., *La Scuola grande e la chiesa di S. Rocco*, Venecija, 1983.; Mario CREVATO SELVAGGI i Claudio MIGNOZZI (ur.), *La Scuola Grande e la Chiesa di San Rocco a Venezia*, Venecija, 1983.; C. F. BLACK, *Le Confraternite Italiane del Cinquecento*, str. 75, 114, 170, 218, 224, 231–232, 243–244, 307, 311–313; Franco TONON, »La Scuola grande di San Rocco nel Cinquecento attraverso i documenti delle sue Mariegole«, *Quaderni della Scuola grande arciconfraternita di San Rocco*, N. 6., Venecija, 1999.; Guido ZUCCONI, »Venezia«: *Guida all'architettura*, Verona, 2001., str. 67.

cije hrvatskih iseljenika u Mlecima s Bratovštinom S. Rocco. Rad se ponajprije zasniva na uporabi izvornih, neobjavljenih arhivskih dokumenata iz mletačkoga Državnog arhiva (Archivio di Stato di Venezia, dalje: ASV), a to su oporučni spisi (Notarile testamenti, dalje: NT). U manjoj su mjeri uporabljeni i spisi (prijepisi oporuka) pohranjeni u sjedištu Hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna u Mlecima (Archivio della Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone: Cattastico della Scuola di SS. Giorgio e Trifone della Nation Dalmata, dalje: ASD, Cattastico). Tragom oporuka naših iseljenika u Mlecima, poglavito podataka koji se izravno odnose na Bratovštinu S. Rocco, ovdje ću obraditi opću (zavičajnu, društvenu, profesionalnu) strukturu Hrvata povezanih s tom bratimskom udrugom te potom zasebno raščlaniti konkretne podatke koji se odnose na njihovu međusobnu upućenost i komunikaciju. S obzirom da je riječ o oporukama i ondje sadržanoj vrsti podataka, istraživanje će se poglavito usmjeriti na raščlambu odabira ukopnog mjesta u bratimskim grobnicama, na udio Bratovštine pri posljednjem ispraćaju pokojnika, kao i na različite odredbe o darivanju Bratovštine odnosno njezinih šticićenika ili članova. Na kraju, cilj je ovog sažetog priloga ukazati i naglasiti jednu manje znanu, ali značajem svakako važnu sastavnicu iz života članova hrvatske zajednice u Mlecima, kao i na njihovu ukupnu integriranost u mletačko vjersko i društveno svakodnevlje.⁶

Opći podaci o hrvatskim iseljenicima povezanim s Bratovštinom S. Rocco

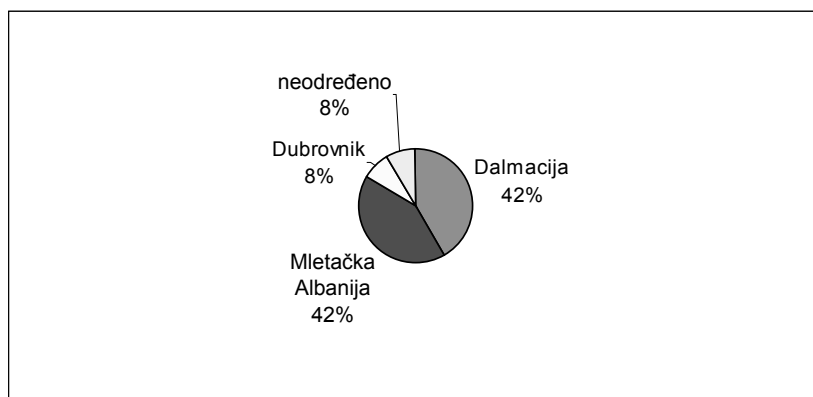
U ovoj su raščlambi uporabljene oporuke iseljenih Hrvata u kojima je, na izravniji ili manje izravan način, zabilježen neki od oblika njihove povezanosti s jednom od najslavnijih mletačkih bratovština. Takvih je oporuka tridesetak i pokrivaju vremensko razdoblje od 1478. do 1566. godine. Unutar toga, nešto manje od jednog stoljeća, najučestaliji intenzitet komunikacije naših iseljenika sa Scuola grande S. Rocco je od oko 1525. do 1550. godine. Takav se intenzitet u cijelosti podudara s učestalošću općih pokazatelja hrvatskih iseljavanja u Mletke, a koja svoj najveći opseg dostižu upravo u razdoblju od sredine XV. stoljeća do sedamdesetih godina XVI. stoljeća.⁷ Također, nisu brojčano zanemarive niti veze ostvarene u posljednjoj četvrtini XV. stoljeća i u prvoj četvrtini XVI. stoljeća. Riječ je o razdoblju koje je posebno važno za povijest Bratovštine S. Rocco jer se unutar toga razdoblja njezino sjedište iz crkve S. Giuliano premješta kraj franjevačke bazilike u

⁶ Povezanost Hrvata s Bratovštinom S. Rocco doticala sam u nekim prethodnim radovima i monografijama. Usporedi: L. ČORALIĆ, »Splićani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća«, u: *Božić-Bužančić zbornik. Zbornik radova posvećenih sedamdesetogodišnjici života Danice Božić-Bužančić, Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, sv. 12., Izdanja Povijesnog arhiva u Splitu, Split, 1996., str. 130–131; ISTA, »Viška iseljenička kolonija u Mlecima (XV.–XVI. st.)«, *Hrvatski iseljenički zbornik 1997.*, Zagreb, 1997., str. 335–337; ISTA, »Iseljenici iz grada Kotora u Mlecima (XV.–XVIII. st.)«, *Povijesni prilozi*, god. 17., Zagreb, 1998., str. 142–143; ISTA, *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 147, 195, 208; ISTA, »Hvarani u Mlecima (XV.–XVIII. stoljeće)«, *Rasprave iz hrvatske kulturne prošlosti*, Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu, sv. 2., Zagreb, 2002., str. 231; ISTA, *Šibenčani u Mlecima*, Šibenik, 2003., str. 50, 91; ISTA, *Venecija: Kraljica mora s lagunarnih sprudova (Povijest Mletačke Republike)*, Samobor, 2004., str. 98, 142–143; ISTA, »'Fante della Giustizia Vecchia': Splićanin Juraj Ivanov – jedan istaknuti hrvatski iseljenik u Mlecima u XVI. stoljeću«, *Povijesni prilozi*, god. 23., sv. 26., Zagreb, 2004., str. 63–65; ISTA, *Barani u Mlecima – povijest jedne hrvatske iseljeničke zajednice*, Zagreb, 2006., str. 103, 107, 110, 112.

⁷ L. ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: Povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 441.

predjelu S. Polo, a započinje (i desetljećima traje) rad na podizanju i ukrašavanju njezina sjedišta. Upravo će i hrvatski iseljenici, poput brojnih drugih mletačkih građana, svojim članstvom u udruzi, ali i konkretnim prinosima i darovnicama, pridonositi brzom postizanju ugleda i priznatosti te mletačke velike bratovštine.

U većini raščlanjenih oporuka hrvatskih iseljenika izrijekom je navedeno njihovo poblize zavičajno podrijetlo (vidi: *Prilog 1*). Jednakim su udjelom (kao članovi ili darovatelji Bratovštine S. Rocco) zabilježeni iseljenici podrijetlom iz gradova i krajeva u Mletačkoj Albaniji (*Albania Veneta*) i iz Dalmacije (na svaku ovu mletačku pokrajinu otpada po 42 posto ukupno ostvarenih veza hrvatskih iseljenika s Bratovštinom S. Rocco). Iz Mletačke Albanije to su ponajprije iseljenici iz Kotora i Bara te – u pojedinačnim primjerima – iz grada Ulcinja. Kada je riječ o dalmatinskim iseljenicima, brojem spominjanja izdvajaju se Zadrani, nešto su rjeđe zabilježeni Splitsani, dok se u pojedinačnim zabilježbama spominju i iseljenici s otoka Brača, Hvara i Visa. Uz spomenute iseljenike zavičajem iz Dalmacije i Mletačke Albanije, oporučni spisi potvrđuju (ali samo u pojedinačnim primjerima) da su i Dubrovčani (osam posto od ukupnog omjera) ostvarivali određene oblike komunikacije s Bratovštinom S. Rocco, a jednak postotni omjer otpada i na iseljenike kojima nije moguće poblize utvrditi zavičajno podrijetlo, već nam je njegov slavenski (hrvatski) karakter razvidan na osnovi prezimena.

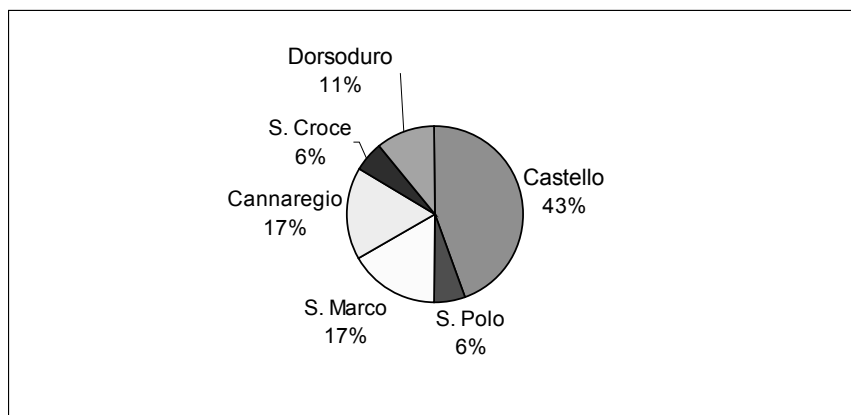

Prilog 1: Zavičajno podrijetlo Hrvata u čijim se oporukama spominje Bratovština S. Rocco

Ovdje je, nadalje, zanimljivo spomenuti da se – iako to nije čest slučaj u XV. i XVI. stoljeću – dio iseljenika bilježi (osim vlastitim imenom i imenom oca) i prezimenom. To nam govori i o ugledu ove skupine hrvatskih iseljenika, zasigurno elitnijega dijela naše dijas-pore, a koji su – stekavši status uglednih mletačkih građana – imali prilike participirati u jednoj od najuglednijih mletačkih bratimskih udruga.⁸

⁸ Primjerice, u kontekstu povezanosti s Bratovštinom S. Rocco bilježe se kotorska plemkinja Marija Bisanti (ASV, NT, b. 735., br. 351., 26. VI. 1483.), brački plemić Toma Mihovilov Jakšić (NT, b. 968., br. 465., 16. IX. 1524.), Nikola *della Torre* iz Ulcinja (ASD, Cattastico, str. 68'–70, 19. VII. 1541.), zadarski varošanin (*de borgata da Zara*) Martin Šiborović (NT, b. 44., br. 296., 15. I. 1534.) i dr.

Hrvatski iseljenici koji su bili članovi Bratovštine S. Rocco živjeli su u raznim dijelovima grada (vidi: *Prilog 2*), ali ih se u najvećem broju (43 posto) bilježi u istočnome gradskom predjelu Castello – višestoljetnoj središnjoj zoni useljavanja hrvatske dijaspore u gradu na lagunama.⁹ U tom se predjelu nalazi mletački arsenal – nekoć najveći vojno-pomorski kompleks na Sredozemlju i mjesto zapošljavanja tisuća naših iseljenika. Ondje je, u srcu predjela, smještena Bratovština sv. Jurja i Tripuna (*Scuola degli Schiavoni*), središnja ustanova za okupljanje i očuvanje nacionalne i domovinske svijesti naših iseljenika. U Castellu su, također, brojni toponomastički biljezi (nazivi obale, ulica, prolaza) i danas trajno posvjedočenje višestoljetne intenzivne prisutnosti hrvatskih iseljenika (*Riva degli Schiavoni, Corte Piero di Lesina, Corte Solta, Corte Sabioncella, Calle Schiavona*).¹⁰ Kada je riječ o drugim dijelovima grada, pripadnici ove skupine naših iseljenika nešto se češće spominju u središnjem predjelu S. Marco (17 posto)¹¹ te – u jednakom postotnom omjeru – u predjelu Cannaregio (u župama SS. Apostoli i S. Canciano). U predjelu Dorsoduro, smještenom u zapadnom dijelu grada, Hrvati povezani sa Scuola grande S. Rocco isključivo se bilježe u župi S. Pantaleone (11 posto), a zanimljivo je spomenuti da se u predjelu S. Polo – u kojem je i smještena Bratovština S. Rocco – bilježe samo u pojedinačnim primjerima (u župi S. Polo, 6 posto).¹² Taj nam podatak kazuje da vezanost uz Bratovštinu S. Rocco nije bila uvjetovana mjestom stanovanja iseljenika (kao što je primjer sa župnim bratovštinama), već isključivo vlastitim odabirom i mogućnostima člana Bratovštine. S. Rocco je kao jedna od najuglednijih mletačkih bratimskih udruga okupljala stanovnike iz svih dijelova grada, bez obzira na njihovo podrijetlo ili društveni status, a ono što je svima bilo nedvojbeno zajedničko jest njihova imućnost i ugled. Primjer hrvatskih članova Bratovštine to zasigurno potvrđuje.

Prilog 2: Mjesta stanovanja Hrvata u čijim se oporukama spominje Bratovština S. Rocco

⁹ Zabilježeni su u župama S. Antonin, S. Giovanni Nuovo, S. Giustina, S. Marina, S. Pietro di Castello, S. Provolo i S. Severo.

¹⁰ L. ČORALIĆ, *U gradu Svetoga Marka: povijest hrvatske zajednice u Mlecima*, str. 107–111, 453–454; ISTA, *Hrvatski prinosi mletačkoj kulturi: odabrane teme*, str. 211–226.

¹¹ Zabilježeni su u župama S. Luca, S. Samuele i S. Salvatore.

¹² Sa po 6 posto zabilježeni su i u predjelu S. Croce (župa S. Cassiano).

Riječ je, kako je navedeno, o iseljenicima srednjih i većih imovnih mogućnosti koji su predstavljali elitniji dio hrvatske zajednice u Mlecima. Bilježimo ih u državnim službama (kao službenike u raznim magistraturama, pripadnike službe redarstva i dr.), kao uspješne poduzetnike i trgovce, ali i kao mornare na mletačkim trgovačkim i ratnim galijama. Među njima možemo izdvojiti i nekoliko iseljenika koji su, u vrijeme svojega života i djelovanja u Mlecima, ostavili zapažen trag u povijesti hrvatske zajednice. Takav je primjer Višanin Ivan Petrov, djelatan u prvoj polovini XVI. stoljeća. U Mlecima se prvi put pouzdano spominje dvadesetih godina XVI. stoljeća. Trgujući vinom i poljoprivrednim proizvodima s istočnojadranske obale, uskoro je stekao priličan imetak i razgranate poslovne veze. U Mlecima je imao vlastita spremišta i dućane za prodaju vina (u blizini crkve S. Domenico u Castellu), opskrbljivao je arsenal raznim potrebnim sirovinama te sklapao brojne novčarsko-trgovačke poslove s talijanskim i hrvatskim trgovcima. Njegovi su poslovi dopirali u sve važnije jadranske luke, a u više je navrata poduzimao trgovačka putovanja do južnoengleskih gradova. Stečeni kapital ulagao je u nove trgovačke pothvate, ali i u nekretnine. Godine 1541. kupio je za 350 lira kuću u Riminiju, a iste godine kupuje u Mlecima teren i kuću pored crkve S. Domenico (za 158 dukata). Bio je vlasnik zemljišta u Valle di Jesolo u mletačkoj laguni te terena u mjestu Spič kraj Bara. Svojim bogatstvom isticao se ne samo među hrvatskim već i među mletačkim trgovcima i poduzetnicima te je rado prihvaćao članstvo u uglednim bratovštinama (osim u Scuola grande S. Rocco, izvori ga bilježe i kao člana Bratovštine Santissimo Sacramento u crkvi S. Pietro di Castello te kao zapaženog člana i dužnosnika u Hrvatskoj bratovštini sv. Jurja i Tripuna. Njegova oporuka, sastavljena 11. IV. 1549., kao i nakon smrti (1552. godine) načinjen inventar¹³, vrijedno su svjedočanstvo Ivanova gospodarskog poslovanja, poslovnih veza, kulturnih interesa (posjedovanje brojnih knjiga), povezanosti s hrvatskom iseljeničkom zajednicom, ali i sveukupnog ugleda u onodobnome mletačkome društvenom i poslovnom životu.¹⁴ Ivanov suvremenik je Juraj pokojnoga Ivana iz Splita, redarstvenik (*fante*) magistrature Giustizia Vecchia i žitelj predjela Castello (župa S. Maria Formosa), jedan od istaknutijih i bogatijih hrvatskih iseljenika u Mlecima sredinom XVI. stoljeća. Član je Hrvatske bratovštine sv. Jurja i Tripuna, a u svojim oporukama i kodicilima, višestruko pisanim od 1542. do 1558. godine, određuje da se njegovo tijelo sahrani u crkvi S. Zuanne del Tempio, u kojoj su se nalazile grobnice hrvatske bratimske udruge. Hrvatska bratovština obdarena je i velikim dijelom njegove imovine, posebice zemljišnim posjedima u Lorenzaga kraj Motta di Livenza u Venetu (koje je bratovština uživala sve do 1923. godine). Njegova oporuka prepuna je legata kojima se obdaruju članovi obitelji, hrvatski sunarodnjaci, ali i brojne mletačke crkvene ustanove te se – uz prethodno spomenutog Višanina Ivana – također može držati jednim od izrazito zapaženih i djelatnih Hrvata u Mlecima u doba njihove

¹³ ASV, NT, b. 209., br. 283., 11. IV. 1549. Prijepis oporuke nalazi se i u: ASD, Cattastico: Testamenti, str. 96–99’.

¹⁴ Podrobnije o Ivanu Petrovu vidi: Tullio VALLERY, »Giovanni di Pietro, mercante del Cinquecento«, *Scuola Dalmata dei SS. Giorgio e Trifone*, sv. 5., Venecija, 1972., str. 16–23; L. ČORALIĆ, »Bratovština Sv. Jurja i Tripuna u Mlecima u oporukama hrvatskih iseljenika«, *Croatica christiana periodica*, god. XVIII., br. 34., Zagreb, 1994., str. 95–96; ISTA, »Viška iseljenička kolonija u Mlecima (XV.–XVI. st.)«, *Hrvatski iseljenički zbornik 1997.*, Zagreb, 1997., str. 335–337; ISTA, »Višanin Ivan Petrov – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI. stoljeću«, *Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, sv. 19., Split, 2003., str. 105–125.

najveće prisutnosti i brojnosti u prijestolnici Serenissime.¹⁵ O njima će, posebice s obzirom na njihove veze s Bratovštinom S. Rocco, više riječi biti u sljedećem poglavlju.

Hrvati i Bratovština S. Rocco: oblici povezanosti

Oporučni navodi hrvatskih iseljenika u Mlecima koji se najizravnije odnose na Bratovštinu S. Rocco dio su odredaba koje su u najužoj vezi s njihovim vjerskim životom. Takvi podatci upućuju u kojoj je mjeri spomenuta bratovština bila važnom sastavnicom njihove duhovnosti i vjerskog svakodnevlja u novoj, useljeničkoj sredini, ali i – neizravno – potvrđuju njihovu punu integriranost u mjesto svog stanovanja i djelovanja.

Prvi takav, za ovo istraživanje posebno zanimljiv podatak odnosi se na odabir grobnice odnosno posljednjeg počivališta u sjedištu Bratovštine S. Rocco. Takvih je oporuka nekoliko, a nastale su u vremenskom rasponu od početka XVI. stoljeća do 1556. godine, a iseljenici koji se bilježe u tom kontekstu žitelji su raznih mletačkih župa i predjela. Prva takva oporuka, sastavljena 1501. godine, odnosi se na barskoga iseljenika Petra Petrova, stanovnika u središnjem gradskom predjelu S. Marco (župa S. Samuele). Riječ je o iseljeniku solidnih imovnih mogućnosti (iz sadržaja oporuke ne razaznaje se njegovo zanimanje) koji većinu svoje imovine poklanja mletačkim crkvenim ustanovama (crkvama, bratovštinama i hospitalima). Među njima posebno mjesto zauzima Scuola grande S. Rocco, čiju grobnicu taj oporučitelj određuje za mjesto svojega posljednjeg počivališta.¹⁶ Brojne crkvene ustanove u Mlecima (među kojima i Hrvatsku bratovštinu sv. Jurja i Tripuna) bilježi i obdaruje u svojoj oporuci kotorski iseljenik Petar Andrijin, procjenitelj u uredu za vino i stanovnik predjela Cannaregio (župa SS. Apostoli). Određujući da njegovi posmrtni ostatci počivaju *in Scola S. Rochi in archis ditte scole*, Petar pritom velik dio svoje imovine namjenjuje za siromašne štitičnice Bratovštine.¹⁷ U nekoliko se odredaba želja oporučitelja za sahranom u grobnicama Bratovštine S. Rocco iskazuje na sažet i jednostavan način, bez posebnih dodatnih odredaba koje se odnose na pogrebne običaje i služenje misa zadušnica u spomen na pokojnika. Takav su primjer oporuke dvojice zadarskih iseljenika – redarstvenika pri službi *Signori di notte* Petra Andrijina te trgovca-sitničara Martina Radovog.¹⁸ Podacima je nešto bogatija oporuka Jurja Velovića (Vilovića), stanovnika predjela Castello (župa S. Severo), koji, uz odredbu o ukupu u grobnicu Bratovštine S. Rocco, izrijeком određuje da u posljednjem ispraćaju trebaju sudjelovati bratimi te bratovštine te za tu svrhu ostavlja deset dukata.¹⁹

Članovi Bratovštine S. Rocco, kao sudionici u ispraćaju pokojnika, bilježe se i u brojnim primjerima u kojima oporučitelj određuje za mjesto sahrane grobnicu u nekoj drugoj mletačkoj crkvi odnosno u sjedištu neke druge bratovštine. Takav je primjer zabilježen u oporuci imućnoga kotorskog iseljenika Rade Mihovilova, koji kao mjesto pokopa određuje dominikansku baziliku SS. Giovanni e Paolo, ostavljajući pritom redovnicima te cr-

¹⁵ O splitskom iseljeniku Jurju Ivanovu vidi: L. ČORALIĆ, »'Fante della Giustizia Vecchia': Splićanin Juraj Ivanov – jedan istaknuti hrvatski iseljenik u Mlecima u XVI. stoljeću«, *Povijesni prilozi*, god. 23., sv. 26., Zagreb, 2004., str. 59–67.

¹⁶ ASV, NT, b. 1355., reg. II., br. 36., 6. XII. 1501.

¹⁷ ASV, NT, b. 410., br. 238., 3. IV. 1528.

¹⁸ ASV, NT, b. 44., br. 342., 18. II. 1531.; NT, b. 677., br. 660., 18. XII. 1556.

¹⁹ ASV, NT, b. 967., br. 173., 14. IV. 1530.

kve čak 250 dukata za izradbu grobnice i redovito služenje zadušnica. Obdarujući niz mletačkih crkava i bratovština (također i hrvatsku bratimsku udrugu), poznata talijanska svetišta (S. Nicolò u Bariju i S. Maria u Loretu) kao i neke crkve u zavičaju (Kotor), Rade u jednom od svojih oporučnih navoda iskazuje želju da »njegovo tijelo isprate« bratimi *scola batutorum S. Rochi* te im za tu svrhu ostavlja voštanice i zublje koje će tada gorjeti.²⁰ Iz 1522. godine potječe iskaz posljednje želje Franjice (Franceschina), udovice barskog plemića (*ser*) Nikole, stanovnice župe S. Pantaleon u predjelu Dorsoduro. Određujući da njezini posmrtni ostaci počivaju u franjevačkoj crkvi S. Francesco della Vigna (u predjelu Castello), kao i da tijelo bude odjeveno u habit picokara sv. Franje, ta oporučiteljica ostavlja deset dukata Bratovštini S. Rocco, uz uvjet da sudjeluje u ispraćaju pokojnice.²¹

U povijesti zajednice prekojadranskih iseljenika u Mlecima svoje su mjesto imali i iseljenici iz grada Ulcinja. Iako najvećim dijelom albanske etničke pripadnosti, neki od njih, ponajprije oni slavenskih korijena, imali su udjela u hrvatskoj iseljeničkoj zajednici i Bratovštini sv. Jurja i Tripuna.²² Takav je primjer Nikola *della Torre* pokojnog Alesija, *nativo de Dulcigno habitante a Venezia in contrata SS. Apostoli*. U svojem oporučnom spisu, čiji se prijepis čuva u Arhivu Bratovštine sv. Jurja i Tripuna, vrlo imućni ulcinjski iseljenik Nikola ostavlja hrvatskoj bratovštini polovicu od svoje uštedevine (ukupno je iznosila 1.250 dukata), a uz uvjet da se u tadašnjem sjedištu bratovštine (crkva S. Zuanne di Furlani, S. Zuanne del Tempio) redovito održavaju mise zadušnice u spomen na oporučitelja. Osim u hrvatskoj udruzi, Ulcinjanin je bio i aktivan član Bratovštine S. Rocco (*nella qualle io son scritto*). Ostavlja joj, uz obvezu nazočenja posljednjem ispraćaju, 22 voštanice u vrijednosti od po dvije lire po svakoj voštanici, kako bi ih bratimi nosili za vrijeme sahrane.²³

Fante della Giustizia Vecchia – Splitsanin Juraj Ivanov, spomenut je u uvodnom dijelu rada kao jedan od gospodarski najdjelatnijih hrvatskih iseljenika u prvoj polovini XVI. stoljeća. Oporučni navodi, pisani u više navrata u vremenskom rasponu od 1542. do 1558. godine, dragocjeno su vrel o hrvatskoj iseljeničkoj zajednici u cjelini, o međusobnoj povezanosti njezinih članova, kao i o gospodarskim i društvenim obzorjima jednog izrazito zapaženog iseljenika. Juraj Ivanov bio je član hrvatske bratovštine u Mlecima (grobnice nacionalne bratovštine određuje i za mjesto svoje sahrane), a kao imućan iseljenik pristupio je i u Scuola grande S. Rocco. Stoga u više svojih oporučnih iskaza Juraj izražava želju da članovi te prestižne mletačke bratimske udruge nazoče njegovoj sahrani te im u tu svrhu poklanja deset dukata.²⁴ Približno je u isto vrijeme oporuku sastavio Ivan Višanin, prethodno također izdvojen kao jedan od najzapaženijih iseljenih Hrvata sredinom XVI. stoljeća. I Ivan je, poput prethodno spomenutih Splitsanina Jurja i Ulcinjanina Nikole, bio vrlo aktivan član hrvatske bratimske udruge te se njegova oporuka također nalazi u zbirci dokumenata

²⁰ ASV, NT, b. 143., br. 2., 2. V. 1516.

²¹ ASV, NT, b. 544., br. 644., 6. I. 1522.

²² Usporedi: L. ČORALIĆ, »Iz prošlosti istočnoga Jadrana – tragom iseljenika iz grada Ulcinja u Mlecima«, *Povijesni prilozi*, god. 23., sv. 27., Zagreb, 2004., str. 37–56.

²³ ASD: Cattastico, str. 68'–70, 19. VII. 1541.

²⁴ Usporedi oporuku iz 1547. godine (ASV, NT, b. 279., br. 306., 3. VIII. 1547.). Vidi i: L. ČORALIĆ, »Splitsani u Veneciji od XIV. do XVIII. stoljeća«, str. 131; ISTA, »'Fante della Giustizia Vecchia': Splitsanin Juraj Ivanov – jedan istaknuti hrvatski iseljenik u Mlecima u XVI. stoljeću«, str. 63.

koju pohranjuje bratimsko sjedište. Također, kao i u prethodnim primjerima, i Ivanu je put u uglednu Bratovštinu S. Rocco bio otvoren ponajprije zahvaljujući njegovu iznimnomu imovnom statusu. U oporuci pisanoj 1547. godine Ivan ne precizira mjesto pokopa (tu odluku prepušta izvršiteljima oporuke), ali zato detaljno navodi obveze Bratovštine S. Rocco u njegovu posljednjem ispraćaju: *accompagnato dalla mia scuola de San Rocho al qual lasso 24 torzi et soldi 6 per uno alli qualli fratelli venissero accompagnar il mio corpo alla sepoltura per elemosina.*²⁵ Naposljetku, u sklopu sličnih navoda o sudjelovanju bratima Bratovštine S. Rocco u ispraćaju hrvatskih oporučitelja, izdvaja se oporučni spis Kotoranina Teodora Damjanova. Slično znamenitijem Višaninu Ivanu, kotorski iseljenik također ne precizira mjesto svoje sahrane, ali izrijeком nalaže izvršiteljima svoje posljednje volje da u pogrebu sudjeluju članovi Scuola grande S. Rocco.²⁶

U prethodnim su primjerima spomenuti i neki legati hrvatskih iseljenika namijenjeni Bratovštini S. Rocco. Najčešće se radilo o darovnicama koje su uvjetovane troškovima pogreba (nadoknada za grobnicu, kupnja voštanica i slično) ili sudjelovanjem bratima u posljednjem ispraćaju oporučitelja. U nekoliko sljedećih primjera legati koji se namjenjuju Bratovštini S. Rocco navedeni su bez posebnih obveza spomenute bratovštine i njezinih bratima prema oporučitelju. Riječ je o oporučnim spisima nastalim od konca sedamdesetih godina XV. stoljeća do sredine XVI. stoljeća, a hrvatski iseljenici-oporučitelji osobe podrijetlom su sa širega hrvatskog prostora, nastanjeni u raznim dijelovima Mletaka. Najčešće je riječ o sažetim navodima odnosno o darivanju manjih novčanih svota (od jedan do deset dukata). Takav primjer bilježimo u oporuci Magdalene, supruge Cvjetka (*Fior*) iz Zadra (darivanje jednog dukata),²⁷ Rade Stjepanova iz Kotora (Bratovštini S. Rocco ostavlja deset dukata), barskoga iseljenika Ivana Markova (jedan dukat), Ivana Lukina iz Hvara (dvadeset libara), Blaža Dubrovčanina – veslača na galiji Da Mosto (pet dukata) te u oporuci Jakove, udovice Splićanina Ivana.²⁸

Od kraja XV. stoljeća do oko 1560. godine Bratovština S. Rocco podigla je svoje velebno bratimsko sjedište u predjelu S. Polo. Kroz sva ta desetljeća gradnja i uređenje sjedišta financirali su se donacijama njezinih članova. U oporučnim spisima hrvatskih iseljenika, članova Bratovštine S. Rocco, odredbe o doniranju dijela imovine za potrebe gradnje i uređenja bratimskoga sjedišta prisutne su u nekoliko primjera i izrečene formulacijom *pro fabrica S. Rocco*. Takav primjer bilježimo u iskazima posljednje volje Margarete, supruge Ivana Dubrovčanina (*Item dimitto ducatum unum Scole S. Rocchi pro fabrica*), imućnoga ulcinjskog iseljenika Andrije Charuzija (*Item fabrica S. Rochi ducatos 3*), bračkog plemića Tome Jakšića (*Lasso fabrica S. Rochi ducatum unum*) i

²⁵ ASV, NT, b. 209., br. 283., 11. IV. 1549. (prijepis u: ASD, Cattastico, str. 96–99'). Usporedi i: L. ČORALIĆ, »Viška iseljenička kolonija u Mlecima (XV.–XVI. st.)«, str. 335–337; ISTA, »Višanin Ivan Petrov – istaknuti hrvatski poduzetnik u Mlecima u XVI. stoljeću«, str. 117.

²⁶ ASV, NT, b. 655., br. 653., 7. III. 1566.

²⁷ Ova je oporuka istraživački posebno zanimljiva jer se Bratovština S. Rocca bilježi i obdaruje u vrijeme dok se ona još nalazila u crkvi S. Giuliano (ASV, NT, b. 967., br. 117., 19. X. 1478.). Sličan podatak, u kojem je izrijeком navedeno prvotno sjedište Bratovštine S. Rocco, zabilježen je i u oporuci kotorske plemkinje Marije Bisanti (NT, b. 735., br. 351., 26. VI. 1483.).

²⁸ ASV, NT, b. 377., br. 201., 4. VI. 1479.; NT, b. 530., br. 35., 13. VII. 1485.; NT, b. 1339., br. 128., 8. IV. 1500.; NT, b. 278., br. 110., 17. III. 1540.; NT, b. 1084., br. 300., 9. IX. 1541.

šoltanskog iseljenika Luke pokojnoga Blaža (*Item lasso alla fabrica della Scuola de S. Rocho ducati 6*).²⁹

Legati namijenjeni Scuola grande S. Rocco katkada su određeni i za nabavku konkretnoga umjetničkog predmeta. Primjer za to je oporučni navod zadarskog varošanina (*de borgata da Zara*) Marina Šiborovića (*Schiborovich*), veslača na ratnoj galiji plemića Domenica Bemba, koji Bratovštini S. Rocco poklanja *una imagine de cera*.³⁰ Naposljetku, u nekoliko primjera bilježimo i oporučne ostavštine određene za siromašne šticienice ili šticienike Bratovštine S. Rocco, a riječ je o oporučiteljima koji su prethodno već bili spomenuti u kontekstu drugih oblika komunikacije s tom mletačkom bratimskom udrugom. Tako, primjerice, spomenuti barski iseljenik Petar, iskazujući želju da njegovo tijelo bude pokopano u grobnicama Bratovštine S. Rocco, izrijeком određuje da se za siromahe (*pro pauperibus*) iste udruge iz njegove imovine izdvoji skromna svota u iznosu od jednog dukata, dok Kotoranin Petar Andrijin (također prema vlastitoj želji sahranjen u grobnici Bratovštine S. Rocco) ostavlja istoj bratovštini čak sto dukata, namijenjenih za udaju četiriju djevojaka iz manje imućnih obitelji.³¹ Prethodno su spomenute oporučne odredbe splitskoga iseljenika Jurja Ivanova, službenika pri mletačkoj magistraturi Giustizia Vecchia. U njima je, uz navode o pratnji članova Bratovštine S. Rocco prilikom oporučiteljeva pokopa, sadržana i odredba o darivanju iste udruge. Bratovštini se – točnije njezinim siromašnijim članovima (*a poveri miei fratelli della Scuola S. Rocho*) – prema dodatku oporuke (kodicil) iz 1558. godine, poklanja prihod koji će se steći prodajom Jurjeve pokretne imovine (*mobili di casa*).³²

Zaključak

Hrvati su tijekom prošlosti, a posebice od XV. do XVIII. stoljeća, činili brojčano snažnu, djelatnu i uglednu nacionalnu zajednicu u Mlecima. Zavičajem od Istre i Zagreba do Boke i Bara, našijenci su u mletačkim vrelima zabilježeni u gotovo svim onodobnim zanimanjima, a mjestima obitavanja vezani su uz sve gradske predjele i župe, ali i uz mletačku kopnenu i otočnu okolicu. Jednako tako, naši su iseljenici, mahom katoličke vjere, činili i prevažnu sastavnicu u vjerskom svakodnevlju grada na lagunama, a brojni su hrvatski svećenici i redovnici obnašali zapažene funkcije u mletačkoj crkvenoj hijerarhiji. U ovom sažetom radu pokušala sam predstaviti jednu manje znanu, ali značajem svakako važnu sastavnicu iz društvenog i vjerskog svakodnevlja iseljenih Hrvata. Riječ je o njihovu odnosu i oblicima komunikacije s mletačkom Velikom bratovštinom S. Rocco, jednom od najuglednijih i najmoćnijih bratimskih udruga koje su ikada postojale u gradu na lagunama. U istraživanju su ponajprije uporabljeni oporučni spisi hrvatskih iseljenika pohranjeni u Državnom arhivu u Mlecima te u Arhivu Bratovštine sv. Jurja i Tripuna. Raščlamba oporuka zorno nam pokazuje da su hrvatski iseljenici imali učestale i raznovrsne odnose sa *Scuola grande S. Rocco*. Mnogi su bili njezini aktivni članovi (bratimi), a svoju su

²⁹ ASV, NT, b. 735., br. 353., 18. II. 1483.; NT, b. 1084., br. 27., 17. IX. 1507.; NT, b. 968., br. 465., 16. IX. 1524.; NT, b. 577., br. 214., 9. XI. 1536.

³⁰ ASV, NT, b. 44., br. 296., 15. I. 1534.

³¹ ASV, NT, b. 1355., reg. II., br. 36., 6. XII. 1501.; NT, b. 410., br. 238., 3. IV. 1528.

³² ASV, NT, b. 279., br. 306., 7. III. 1558. Kodicil je sačuvan i u prijepisu u ASD, Cattastico, str. 126^v–127.

privrženost bratovštini u svojim oporukama iskazivali odredbama o odabiru posljednjega počivališta u grobnicama udruge kojoj su za života pripadali. Članovi Bratovštine S. Rocco često su, prema izričitoj želji naših oporučitelja, posljednja pratnja koja naše iseljenike ispraća s ovoga svijeta, a za to su – također potvrđeno u više primjera – obdarivani dijelom njihove imovine (najčešći su legati novčane svote ili predmeti iz pokretne imovine oporučitelja). Vrijedno je istaknuti i činjenicu da su hrvatski iseljenici – spomenuti u kontekstu povezanosti s Bratovštinom S. Rocco – osobe znatnijih imovnih mogućnosti te da su, u vrijeme u kojem su djelovali, predstavljali elitniji i ugledniji dio našega iseljeničtva. Svi ovi podaci, zbirno promatrani, posvjedočuju o zapaženoj i učestaloj komunikaciji hrvatskih iseljenika i mletačke Bratovštine S. Rocco. Također, obrada ove problematike dio je sveukupnog razmatranja, raščlambe i ocjene hrvatskih prekojadranskih migracija i uloge Hrvata u povezivanju dviju susjednih jadranskih obala tijekom dugoga vremenskog trajanja njihove zajedničke povijesti i prožimanja.

Summary

CROATIAN EMIGRANTS IN VENICE AND SCUOLA GRANDE S. ROCCO

In this article, on the basis of the extant archival sources kept in the State Archives in Venice and in Archive of St. George and Triphon fraternity (testaments), author tries to describe various relationships of Croatian emigrants in Venice with the members of St. Rocco fraternity, which was one of the most prominent and most respectable fraternities in the history of Venice. Author tries to analyze provenience, professional and social structure of the Croats related to the fraternity of St. Rocco, which was quite important regarding these relations between Croatian emigration and the aforementioned fraternity. Since the primary sources for this investigation were testaments, which contain rather specific sort of information, this investigation was focused chiefly at the information regarding the burial place – taking into account all the testators who had chosen St. Rocco fraternity as their last resting place. Moreover, author also has analyzed all the legacies regarding the bestowal of the fraternity and their members, as well as the legacies regarding the funeral ceremony that included the fraternity or its members. At the end, author emphasizes that one of the purposes of this research was to point out importance of this, not so known but very significant, part of daily life of Croatian emigration in Venice.

KEY WORDS: *ecclesiastical history, early modern period, Venice, Croatian emigration, fraternities, fraternity of St. Rocco.*